

זמני כניסת השבת
ירושלים: 19:13
בני ברק: 19:31
חיפה: 19:25

פרשת חקת

דבר והיפוכו

החוט המקשר: במאמרנו נעמוד על סוד חוקת הפרה שהוא דבר והיפוכו, כתמיהתו של משה על הנהגת 'צדיק ורע לו- רשע וטוב לו' שהוא דבר והיפוכו, ונעקוב אחר נושאים נוספים בפרשתנו, התלויים בדבר והיפוכו.

ככל שהסתירה בדבר חזקה יותר, כך הבנת החילוק היא דקה יותר, והיות והסתירה בפרה אדומה היא כה חזקה, הרי שאין אדם תופס בשכלו את עומק החילוק. (ובאמת כך הוא בכל התורה, כשרואים סתירה בפסוקים או בגמ' ולבסוף כשמתרצים את הסתירה, מתגלה שהדברים מבוארים היטב ללא סתירות, אלא זהו אמת ומחלקים הגדרות דקות וזהו עומק העיון וההבנה וככל שמבינים את הדברים יותר בדקות, קרובים יותר להבין את הדברים לעומק, כדוגמת החוקים).

- גם בהנהגת דבר והיפוכו ישנם טעמים

אלא שיש להקשות. הלא גם בחוק זה של דבר והיפוכו, הסבירו המפרשים טעמים, ונביא חלק מדבריהם:

כתב האבן עזרא (יט, ב): "מי נדה - כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה - ויועיל לבעל הלחה, ואין צורך".

עוד כתב רבינו חיים פלטיאל (יט, א) וז"ל: "פוקרים המינים על הפרה שמטהרת טמאים ומטמאת עוסקיה. תשובה לדבריהם הרי תמרים משלשלין העצור ומעצרין המשולשל, הרי לגלוגין שקורין קרישפיל"א בלעז מעבירין ריח הפה למי שיש לו ריח הפה וגורמין ריח רע לפה לרגיל בהם, וכן כל בשמי רפואה הן שירוף ומשקה לחולה יועילו תן לבריא ויזיקו כך ה"נ שמועיל לטמא זה מזיק לטהור".

"אם ישאל השואל במעשה פרה איך מטמאה טהורים ומטהרת טמאים, יש להשיב שאנו רואים מאש אחד שעושה שתי מעשים מתחלפים כי האש מתכת הבדיל ומקשרת החלב, והמים אשר מלחלחת עצי ארזים ומרטבת ומצמקת עצי תאינים ומיבשתם, ומאכלים משביעים רעיבים ומזיקים השביעים וסמני רפואות מרפאים הכאב ומכאיבים הבריא הרפוא מקמיט ליה דקמיט מרפוא ליה והואיל ומכה מכשיר בכל יום והואיל לשני מעשים לממש אחד, כך אפשר שהק' יצוה אותנו חוק משמש שני מעשים מתחלפים מטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים, והחכמה מברשת, וני שדוגמת כן מצינו בספר היצירה שהוציא הק' אש מן המים שאם תקח מים בכלי זכוכית לבנה ותניח' בחום השמש יצא מהם אש", עכ"ל.

הרי שהמפרשים הביאו כמה דוגמאות למציאות זו של דבר והיפוכו בבריאה. א"כ שוב נשאלת השאלה, מה הפלא הגדול שבחוק פרה אדומה?

עוד יש לשאול שבדברי המדרש שהובא לעיל בדברי הריקאנטי מבואר שהטעם נגלה למשה, ולעומת זאת לשלמה

- פרה אדומה: סמל לחוק יותר משאר חוקי התורה
פרה אדומה הוא סמל לחוק מחוקי התורה, כמש"כ "זאת חוקת התורה", וכתב רש"י (יט, ב): "זאת חקת התורה - לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה, גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה".

ויש לבאר מה מייחד פרה אדומה יותר משאר חוקי התורה, כמו שעטנז, מאכלות אסורות וכו', ובפרט שבהם נתנו המפרשים טעמים, וגם בפרה אדומה יש טעם כש"כ בחז"ל (תנחומא חוקת ח) שבא לכפר על חטא העגל, "תבוא אם ותקנח צואת בנה".

במאמר זה נברר ונבין מה ההגדרה המדויקת של "חוק" בתורה.

- החוק שבפרה הוא בדבר והיפוכו

והנה בחז"ל מצאנו שעיקר ה"חוק" כאן הוא במה שמטהר את הטמאים ומטמא את הטהורים¹, וז"ל הריקאנטי (יט, ב): "זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר. דע כי סוד פרה אדומה נעלם מאד, ואמרו רבותינו ז"ל (במדבר רבה יט, ו) לא נגלה אלא למשה רבינו ע"ה, שנאמר ויקחו אליך, לך לבד אני מגלה טעם פרה. ואין כוונת המאמר הזה שלא יהיה נודע מטעם המצווה כלל, רק ענין אחד יש בו שלא נגלה רק למשה רבינו ע"ה, והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל (יומא סז ע"ב) מזה ומזין עליו טהורין ונוגע טמא, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל על כולם אמר שלמה (קהלת ז, כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, אך בסוד הפרה באדמומיתה בתמימותה ובשריפתה בחוץ וסוד המים הנתנין באפרה וטעם טהרתה את הטמאין, בכולם נבאר טעמם כמו שאמרו רבותינו ז"ל בספר הזוהר".

כלומר גם עצם המושג טומאה וטהרה הוא חוק וכהנה רבות, אלא שחז"ל ומפרשי התורה ביארו לנו את טעמי המצוות גם במה שמוגדר כחוק, דוגמת מאכלות אסורות ועריות ועוד וכמו"כ גם בפרה אדומה, ומשמעות החוק בהם היא שדברים אלו אינם מובנים בשכל אנושי מבלי שיהיו כתובים בתורה. אך לאחר שנכתבו, בוודאי שיש בהם טעם לאדם המאמין.

שונה היא פרה אדומה שפרט זה שהוא דבר והיפוכו, אפר פרה מצד אחד מטהר ומצד שני מטמא. זה הוא דבר תמוה שלא הוסבר לאף אחד זולת משה, ולכן האומות והשטן מונים אותנו על זה, משום שבזה גם אנו לא יודעים לנמק הסבר תורני לפי שיטתינו.

¹ ונראה דגם בשאר החוקים יש בהם הבחנה בזאת, ודוגמא לדבר שעטנז שהוא מצוה בציצית ובבגדי כהונה ואיסור חמור בבגדי הדיוט, וכמו"כ עריות שמצד הטבע הם המתאימים ביותר לנישואין זה עם זה, כש"כ הספורנו בפר' עריות שמוזג בני במשפחה דומים וישנה ביניהם התאמה מושלמת ומ"מ נאסרו, וביותר דהלא אמרו חז"ל שיעולם חסד יבנה' זה קין והבל ושת שנשאו את אחיותיהם, הרי שהעולם נבנה בצורה זאת ומ"מ נאסרו להינשא זה לזה באיסור חמור.

החכם מכל אדם לא נגלה הטעם, ויש להבין מדוע באמת לא זכה להבין, ובפרט שהתורה מעידה שהיה החכם מכל אדם, משמע יותר ממשה ואי"כ למה נסתר ממנו טעם זה ולא ממשה.

- משה שנגלו לו מ"ט שערי בינה, ביקש מהקב"ה "הודיעני נא את דרכיך"

נראה לבאר בזה דהנה אמרו חז"ל (נדרים לח, א): "רב ושמואל דאמרי תרוייהו: תמשים שערי בינה נבראו בעולם, וכולם נתנו למשה חסר אחת, שנאמר: ותחסרהו מעט מאלהים".

לאור זאת יש להעמיק היטב בבקשת משה רבינו שביקש מה' "ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה (שמות לג, יג). מה היתה בקשתו הלא כבר ניתנו לו מ"ט שערי בינה? ובאמת הקב"ה קיים את בקשתו רק במקצת כמו שאמר לו הי' "ויאמר לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי. והסרת את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו". ולכאור הטעם כנ"ל, שלשער הני לא יכול משה להיכנס בחיי חיותו. אי"כ מה היתה בקשתו?

ובגמיו גילו לנו חז"ל מה רצה משה לדעת, כדאיתא בברכות (ז, א):

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו; בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר: הלא בלכתך עמנו, בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו, שנאמר: ונפלינו אני ועמך, בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא ונתן לו, שנאמר: הודיעני נא את דרכיך; אמר לפניו: רבונו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו: משה, צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע, רשע וטוב לו - רשע בן צדיק, רשע ורע לו - רשע בן רשע.

אמר מר: צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע. איני? והא כתיב: פקד עון אבות על בנים, וכתיב: ובנים לא יומתו על אבות ורמינן קראי אהדדי ומשנינן: לא קשיא, הא - כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הא - כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם! אלא, הכי קאמר ליה: צדיק וטוב לו - צדיק גמור, צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו - רשע שאינו גמור, רשע ורע לו - רשע גמור.

ופליגא דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר: שתיים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, שנאמר: וחנתי את אשר אחן - אף על פי שאינו הגון, - ורחמתי את אשר ארחם - אף על פי שאינו הגון. ויאמר לא תוכל לראות את פני".

עומק שאלתו של משה רבינו ע"ה היתה שאלת של צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ולמסקנת הגמ' לדעת רבי יוסי התשובה היא שצדיק ורע לו זה צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו זה רשע שאינו גמור. (והאלשיך ביאר שזוהי עומק התשובה של צדיק בן צדיק וכו', כפי שיבואר לקמן, אך יש לציין שזו גם לא תשובה מלאה אלא חלקית בלבד כפי שיבואר להלן-וע"ע במאמר ב' לפרשת בלק שיישבנו את הסתירה בין המדרשים האם משה ידע "סוד צדיק ורע לו רשע וטוב לו" או לא). לעומת זאת לדעת רבי מאיר משה רבינו לא קיבל תשובה כלל על שאלה עמוקה זו.

ולכאורה גם שאלה זו של "צדיק ורע לו רשע וטוב לו" נדונה רבות במפרשים ונתנו בה טעם, ולדעת המהרש"א זהו גופא תירוץ הגמ', וז"ל:

צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור כו'. ועל כן רע לו על מיעוט עונותיו כדי לזכותו בעה"ב ובהיפך ברשע שאינו גמור שטוב לו בעה"ז כדי שיקבל שכרו על מיעוט זכויותיו ולטרדו בעולם הבא כמו שאמרנו ומשלם לשונאיו על פניו ועיין בזה במפרשים". אי"כ מן התימה שמשה לא ידע תשובה זו, ובפרט שנראה ממשמעות הפסוקים שעדיין לא נענה לגמרי, דהלא הקב"ה אמר לו "ופני לא יראו".

ונראה שבאמת הקושי היתה עמוקה יותר, וז"ל הפני"י (שם):

" אמר לפניו רבש"ע מ"מ יש צדיק וטוב לו כו'. נראה דלא הוקשה לו למשה על יסורי הצדיקים ושלות הרשעים בעה"ז אלא על ענין השנוי בין הצדיקים עצמן ובין הרשעים עצמן בעה"ז".

כלומר, השאלה היתה שלו היתה שלו יהא שהמציאות היא שתמיד צדיק ורע לו רשע וטוב לו, אם כן הטעם מובן, למרות שזה דבר והיפוכו. אך זה שבצדיקים עצמן מצינו הנהגות שונות וכן ברשעים, דבר זה יוצר בלבול ולא מובן המהלך בזה והוא דבר עמוק מאד ואע"פ שהקב"ה השיב לו, לפי דברי הגמ', שישנה הנהגה מיוחדת לצדיק בן צדיק, כבר הקשה על כך האלשיך, הובא בפני שלמה (שם) וז"ל: "כי הנה במ"ש צדיק וטוב לו כתב האלשיך ז"ל (בפ' אמור) שיש על תשובה זו קושיא מן החוש, כי כמה צדיקים בני צדיקים רע להם וכמה צדיקים בני רשעים טוב להם, וכן הרשע בן צדיק יש רע לו ורשע בן רשע לו, וע"ש מ"ש בזה (עפ"י הגלגול)".

כמו כן הקשו לאור המציאות, שלפעמים נדמה שגם צדיק גמור סובל ייסורים בעולם הזה, ולכן ביארו המפרשים בזאת על פי הזוה"ק (ריש פנחס) שהכוונה לצדיק שאינו גמור, שעליו לתקן דבר על פי הגלגול הקודם.

ולפ"ז מובן שפיר שזהו דבר עמוק מאוד, וכמאמר חז"ל (מנחות כט, א) "ראה (משה רבינו) ששוקלין בשרו (של רבי עקיבא) במקולין. אמר לפניו: רבש"ע זו תורה וזו שכרה. א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני". הרי שבחינה זו של צדיק ורע לו, ומנגד יש צדיק וטוב לו הוא עומק המובן רק לפי תורת הגלגול, ולפ"ז מובן שלדעת ר"מ בגמ' במסכת ברכות אכן לא השיב הקב"ה, אפילו למשה, תשובה על שאלה זו, ולדעת ת"ק משה קיבל תשובה, אך נראה שאף היא היתה תשובה חלקית, כמו שנוכחנו לראות ממעשה דר"ע ששקלו את בשרו במקולין ושאל 'זו תורה וזו שכרה', כלומר שלא הבין את הנהגת ה' בזה והקב"ה אמר לו 'שתוק'.

דבר זה מוכרח. הלא אמרו חז"ל "ותחסרהו מעט מאלוקים", כלומר לשער הני לא נכנס ובהכרח שחסר בהבנת דבר זה.

על תופעה זו גם דוד התלונן, כמובא בתהלים (עג, ב): "אני כמעט נטויו נטיו רגלי כאין שפכה שפכו אשרי. כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה".

ונראה לבאר כפי שכתבנו כמה פעמים בענין הנהגת הייחוד (רמח"ל סי קל"ד) ששורשה "בכך עלתה לפני" וזה גם מכונה הנהגת המזל וגם הנהגת הדין (שבתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במידת הדין, שזה נקרא "כך עלתה לפני") כולם סובבים סביב עומק הנהגת הבורא בה אין לנו מושג ואפילו למשה לא נגלה אלא רק במקצת בהנהגה של צדיק ורע לו וכו'.

- ידיעת משה מול ידיעת שלמה

לאור כל הנ"ל נראה לבאר מדוע נגלה סוד פרה למשה דווקא ולא לשלמה, ונראה שהחכם מכל האדם יכול להשיג מכח

במחשבה מלפניי" ובזה כאמור לא היה לשלמה ידיעה, למרות רוב חכמתו, וכנ"ל.

- ישראל מטמאין באהל ולא עכו"ם: דבר והיפוכו

ישנה נקודה נוספת של דבר והיפוכו בפרשה והוא ענין טומאת מת.

טומאת מת שייכת דווקא בישראל ולא בגוי כמו שדרש רשב"י בבבא מציעא (קיד, ב): "רבי שמעון בן יוחאי אומר קבריהן של עובדי כוכבים אין מטמאין, שנאמר "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם" אתם קרויין אדם ואין עובדי כוכבים קרויין אדם".

וכבר תמהו המפרשים כיצד אצל ישראל שהם קדושים שייך יותר טומאה מעכו"ם?

וביאר האור החיים ע"פ משל דחבית של דבש שמרוקנים אותה באים כל השרצים, כך גופו של ישראל קדוש וכשמסתלקת הנשמה באים כל ענייני הטומאה, משא"כ בגוי, הרי דבר והיפוכו שישראל קדושים מטמאים במת והגויים הטמאים אינן מטמאין.

החכמה רק עד מ"ט שערי בינה, אך לא היה ביכולתו להיכנס לשער הני בשום אופן, לעומת זאת משה רבינו שהיה גדול הנביאים בהשגה עליונה, קיבל במתנה להיכנס במקצת לשער הני המבאר את הנהגת הייחוד של הקב"ה בבחינת צדיק ורע לו רשע וטוב לו, דבר שלא השיג שלמה ברוב חכמתו.

- הקשר בין חוק הפרה לשאלת 'צדיק ורע לו'

נראה שפרה אדומה קשורה לאותו סוד ולכן התגלה דווקא למשה רבינו ע"ה, ולא לשלמה. וכדלהלן:

בספורנו ריש פרשת חוקת העיר שגם בכלל של מטמא את הטהורים אינו קבוע, וז"ל:

" וזה כי מצאנו ראשונה שכל העוסקים בה מעת שריפתה

ואילך טמאים והם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני

תולעת בשרפתה והאוסף והנוגע והנושא. אמנם המזה

והמקדש הם טהורים", עכ"ל. שהמזה והמקדש הם

טהורים, הרי שגם במתעסקים יש טהורים. מנגד הפרה גם

לא מטהרת את כל הטמאים כמו שהעיר הספורנו בהמשך

דבריו: "חמשית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה

בטהרת שום מין ממיני הטומאות זולתי בטהרה מטומאת

מת".

הרי שבפרה יש גם את ענין הדבר והיפוכו שחוזר ומתהפך, דומיא דצדיק ורע לו צדיק וטוב לו, רשע ורע לו רשע וטוב לו, כמש"כ הפנ"י שעיקר הסוד בצדיק ורע לו. סוד זה של חוזר ומתהפך קשור לסודות הבריאה בשורשם, ל"כך עלתה

ענין בנימין-מבט על הפרשה

מפי אמו"ר הרב בנימין דזאלאשינסקי שליט"א

אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה: (כ"א'-י"ז)

מצאנו בפרשה ב' איזכורים על הבאר, האחד במי מריבה והשני בשירת הבאר. מה השייכות ביניהם? ללמדך שעל אותו כוס מים אפשר לשיר ולהלל ואפשר לריב ולהתלונן והכל תלוי במצב של האדם. אם הוא אדם טוב עין-"הוא יברך" אך אם ח"ו הוא צר עין הרי הוא "מנאץ". ודו"ק

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם: (כ"י-י"ב)

הנה ידוע מה שכל מידותיו של הקב"ה הם מידה כנגד מידה. וממילא יש להבין מה המידה כנגד מידה במה "שלא האמנתם בי להקדישני"- אשר לפירוש רש"י הכוונה במה שהיכו את הסלע במקום לדבר אליו- לבין העונש של "לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ" אתמה!

וביאר בזה אמו"ר הרה"ח רבי אברהם יהודה דזאלאשינסקי זצ"ל ביאור נפלא:

עם ישראל יצאו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובכח גדול, וכמו שאמרו חז"ל שהקב"ה נגלה לכלל ישראל בים כ"איש מלחמה". וממילא הורגלו כלל ישראל החל מיציאת מצרים ל"כח" המתבטא במטה משה שאיתו הוא היכה את המצרים וגם עשה את כל הניסים שבמדבר. אלא שדא עקא שכל זה נכון להנהגה במדבר שהיתה על טבעית, ובאה בעיקר מצד איתערותא דלעילא למעלה מדרגתם של כלל ישראל. אך בכניסתן לא"י היו צריכים להתרגל לכח התפילה והתורה כמו דכתיב "ארץ אשר תמיד עיני ה' אלוקים בה" אשר למטר השמים תשתה מים, התלוי בתפילה של הכלל (כמו שכתוב ברש"י בפרשת בראשית עה"פ "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה": וכתב רש"י לפי שאדם אין לעבוד את האדמה "המכיר בטובתן של גשמים", כלומר ללא תפילה של האדם לא ירד הגשם) ולכן היה חשוב שמשה ידבר דווקא אל הסלע ולא יכנו, כדי שיווכחו לראות מה כוחה של תורה ותפילה שזה ההנהגה הנצרכת בארץ ישראל, ומש"ה מובן היטיב שבזה לקו מידה כנגד מידה שכיון שהכו את הסלע במקום לדבר אף הם לא יכנסו לא"י. ודו"ק.

לעלוי נשמת

מרת ממטשי ע"ה בת הרב
בנימין דזאלאשינסקי הי"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

